

La nova etnicitat andalusa
a l'Hospitalet

Adela Ros Híjar

La nova etnicitat andalusa a l'Hospitalet¹

→ ADELA ROS HÍJAR
CENTRE D'ESTUDIS DE L'HOSPITALET
SOCIÒLOGA. UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

La conversa telefònica que he mantingut amb la Rosa Mari unes hores abans de posar el punt i final a aquest escrit m'ajuda a presentar la qüestió central que vull desenvolupar a les pàgines que vénen a continuació.² La Rosa Mari forma part del grup de noies i nois que durant dos anys (1995-1996) han estat els meus principals informants dins el món de les entitats andaluses als Tres Barris.³ Feia temps que no parlava amb ella, i m'ha posat al dia dels fets més recents. M'ha parlat d'ella i dels altres nois i noies de la *hermandad rociera* de la qual ella forma part, de situacions laborals diverses, de l'embaràs d'algú, d'una nova relació de parella, de la mort dels seus avis i que últimament ha pensat de marxar a viure a Sevilla, lluny d'aquí. Per a la Rosa Mari, la nova etnicitat andalusa és l'espai de més relació social que té. És de la gent de qui en parla. És de la gent de qui en sap coses. És un context que li permet expressar les seves penes i, per a ella, és també un espai de fugida.

La nova etnicitat andalusa s'ha convertit en el vehicle d'una comunitat de persones que s'enfronta a problemes, limitacions i possibilitats semblants. Aquestes persones s'han inventat una nova etnicitat andalusa que s'adapta a les seves necessitats i l'han omplerta de significats diversos. Una de les aportacions més valuoses de les noves formes d'etnicitat andalusa als Tres Barris és que permeten entendre com, d'aquestes etnicitats, producte d'unes dinàmiques concretes en què l'organització social de la classe treballadora d'origen immigrant s'ha donat a Catalunya, sorgeixen sistemes de valors, d'identificació i també d'actuació propis. En aquest sentit, doncs, l'èxit de determinades celebracions culturals d'origen andalús als Tres Barris només es pot entendre com a part integrant (i més visible) d'una nova cultura sorgida del creuament d'unes estructures socials i polítiques que configuren la vida de milers d'habitants de la Catalunya actual. A més a més, el seu èxit indica que al llarg dels darrers vint anys, determinades dinàmiques socials i polítiques, en comptes de fer desaparèixer els aspectes interns d'aquesta comunitat, els han consolidat.

Com ja han fet altres autors, aquest treball qüestiona moltes de les assumpcions

¹ Aquest treball forma part d'una recerca de tesi doctoral (University of California, San Diego): *La nova etnicitat andalusa. Introducció a un nou plantejament de la vida als barris de la perifèria urbana*

² Aquest treball està dedicat a: Bea, Blanca, Emi, Jordy, Jose, Millán, Rosa Mari i tots els altres joves que m'han ajudat a comprendre el seu món. I també a totes les persones que van arribar als Tres Barris i s'hi van quedar.

³ Els Tres Barris és el nom que utilitzo per referir-me a la zona nord-oest de la ciutat de l'Hospitalet, que comprèn els barris de Pubilla Cases, la Florida-les Planes i Can Serra.

sobre la inevitabilitat i linealitat dels processos d'assimilació (Shultz 1994), nega l'existència d'un únic objectiu *integrador* i proposa un model on la negociació i la pròpia agència o actuació de les persones assoleixi un major protagonisme.

En aquest treball s'analitzen uns quants elements propis de la vida als Tres Barris. Poques vegades ens hem aturat a analitzar la nova realitat cultural que es va crear als barris i les ciutats on abans de l'arribada de la immigració no hi havia pràcticament res. Tot i que per si mateixes constitueixen una interessant àrea d'estudi, a Catalunya és molt poc l'interès que aquests nous paisatges urbans han despertat fins ara. El mestre Candel va iniciar un camí esplèndid per als estudiosos de la cultura popular dels altres catalans. Malauradament, molt pocs, exceptuant algun relat autobiogràfic (el darrer dels quals és el de J.L. López Bulla), han continuat aquella via —clarament devaluada—, ni des d'una vessant historiogràfica ni tampoc des de l'antropologia o des de la sociologia. Avui en dia no sabem pràcticament res sobre aquestes comunitats que no tingui a veure amb l'assoliment d'un nivell de coneixement de la llengua catalana i, en alguna ocasió, amb revelacions més o menys elaborades sobre processos d'identitat col·lectiva. Falta encara un estudi aprofundit que se centri purament i exclusivament en les característiques pròpies de les comunitats nascudes de la immigració i el treball assalariat. Preocupats només per la seva integració en la societat catalana, cal encara, vint anys després que la tendència immigratòria baixés la intensitat, fer una anàlisi de com és i com viu la nova classe obrera de Catalunya.

1. Un espai nou

« {E}s tan grande el número de gente que a diario me pregunta por alguna calle, que al final me vi obligado a comprarme una guía de Hospitalet, y mire, aquí la tengo a mano, para poder atender a todos los que me preguntan» (Villagrasa, 1960).

«(...) Donde había viñedos, surgieron enormes bloques de viviendas, mercados, iglesias, escuelas, industrias, etc. Apareció, en suma, otro Hospitalet, desconocido y moderno, lleno de dinamismo, que va desplazando paulatinamente la idea de que la mayoría de hospitalenses teníamos de nuestra ciudad»

És important tenir en compte el punt de partida sobre el qual es comencen a crear les comunitats dels Tres Barris. Abans de 1955, els Tres Barris eren un terreny gairebé buit, amb només un cementiri, diverses bòbiles, petits nuclis de cases barates, un parell de grans cases amb vistes al mar⁴ (una de les quals donaria nom al barri de Pubilla Cases) i terra de conreu de secà on es plantaven vinyes i es conreava blat, ordi, civada, garrofers i oliveres. Aprofitant les terres calcàries, *«dúctils i fàcils d'emmotllar»*, la indústria de la ceràmica es va implantar amb força. Durant els anys 50, abun-

daven els carros i els cavalls anant i venint entre els camps. La població dels Tres Barris no devia superar el centenar. A tot el barri de la Florida, per exemple, es calcula que vivien una trentena de persones als anys 30. Però l'organització administrativa d'aquell moment no permet saber amb exactitud el nombre d'habitants fins entrada la dècada dels 60.

Els Tres Barris sorgeixen sota la influència del Pla d'Estabilització del 1959. L'any 1960, ja passada la primera allau migratòria entre els anys 1915-30, es comptabilitzen a la zona, per primera vegada, 35.749 habitants a la zona (27.630 a la Florida, 8.119 a Pubilla Cases). Deu anys més tard, al 1970, l'increment de població ha estat gairebé d'un 50% a la Florida (53.364 hab.), i s'ha quintuplicat a Pubilla Cases (42.369 hab.). Amb els 15.723 nous habitants de Can Serra, els Tres Barris han duplicat la població entre el 1960 i el 1970, i es va arribar al punt més àlgid de l'emigració l'any 1963 amb un creixement del 103%.⁵

Les densitats de població a l'Hospitalet pujaven a un ritme molt intens: l'any 1950, amb gairebé 70.000 habitants, la densitat mitjana és de 5.580 ha/km². Vint anys més tard, la densitat ascendia a 19.720 ha/km², convertint-se així en la taxa de densitat més elevada no només de tota la ciutat de l'Hospitalet, sinó de tot l'estat espanyol. Per origen, l'estructura de població de l'Hospitalet segueix l'esquema de moltes altres ciutats immigrants de Catalunya. Primer, un baix percentatge de població nascuda a Catalunya (l'any 1965 s'arriba al nivell més baix de població autòctona: només un 21% dels habitants de l'Hospitalet ha nascut a Catalunya⁶). No serà fins a la dècada dels 80, ja amb les noves generacions de fills i filles dels immigrants, que la població nascuda a Catalunya superarà la barrera del 50% de la població total.

Els primers andalusos comptabilitzats a l'Hospitalet l'any 1930 provenen d'una sola província, Almeria. L'any 1965 la província de Còrdova proporciona un 5,6% dels andalusos residents a l'Hospitalet (23% de població andalusa). Als Tres Barris, una enquesta realitzada a l'any 1973 dona una proporció d'habitants nascuts a Andalusia i Extremadura al voltant d'un 40% de la població total. D'altres comunitats autònomes, tot i que en més petita proporció també es trobaven representades (14% de població castellana i 5% de València i Múrcia). La població autòctona catalana als

⁴ La zona de Pubilla Cases s'eleva 78 metres per sobre del nivell del mar. L'arquitecte Puig Gairalt pinta al voltant d'aquest fet un paisatge tan idil·lic com irrecognoscible: «El terreny presenta unes suaus ondulacions cobertes de camp i vinyes en gran amplitud; i més avall, tota la plana i marina del riu) Llobregat. La vista queda limitada a l'esquerra per la muntanya de Montjuïc; a la dreta pels turons del Garraf i al fons, en ample horitzó, per la mar que des d'aquí apareix tranquil·la i es dibuixa com d'una gran blavor.» (Suárez, Alicia i Mercè Vidal, 1993).

⁵ A l'hora de valorar dades poblacionals però, hem de tenir en compte que un gran nombre de gent no s'arribava a censar fins que no era imprescindible, per raons diverses (feina, administració...). Segons alguns càlculs realitzats en els anys 60, més de la meitat de la població de Pubilla Cases no s'havia empadronat encara a l'any 1960. (Pascual, 1968).

⁶ Cal tenir en compte que part de la població nascuda a Catalunya és gent que prové de processos migratoris del camp cap a la ciutat dins de Catalunya.

Tres Barris estava formada per pagesos. Encara que era minoritària, la seva existència va facilitar els primers contactes entre la població immigrant i l'autòctona. Va ser així com molts immigrants van sentir les primeres paraules en llengua catalana, com ho recorden diversos veïns dels Tres Barris. Ara bé, les circumstàncies que van envoltar aquells primers encontres van modelar una manera de relacionar-se i comunicar-se entre autòctons i immigrants, tot i que es tractava de cultures i realitats de classe diferents des de bon principi. Segons Pascual, mentre la població autòctona es distribuïa entre industrials, comerciants, agricultors, administratius i empleats, la immigració ocupa els llocs menys qualificats a les fàbriques, la construcció i els serveis.

L'estructura econòmica de la zona es va transformar totalment a partir del 1955. L'agricultura gairebé desapareix. Si abans de la Guerra Civil el tèxtil i la construcció aglutinaven més d'un 60% de la població activa de l'Hospitalet, a partir de la dècada dels 50 es viu un important auge de la indústria metal·lúrgica. Però, contràriament al que succeïa a d'altres àrees de l'Hospitalet, als Tres Barris no es van instal·lar indústries sinó que la població dels Tres Barris es traslladava cada matí a treballar a Barcelona. Els Tres Barris restaven buits al matí i s'omplien de gent quan el sol s'havia post. Al barri només quedaven dones i homes que treballaven a petits tallers de reparació d'automòbils (els primers automòbils!), els abundants bars i comerços d'alimentació. Amb unes xarxes de transport i comunicació molt deficitàries, milers de treballadors/ores feien llargs recorreguts caminant, de bon matí, fins al tramvia de Collblanc o al metro més proper (a Santa Eulàlia, generalment). Fins a l'any 1974 no es va obrir la primera estació de metro als Tres Barris. Poc a poc es va anar configurant una xarxa de transport que enllaçava els Tres Barris amb Barcelona, mentre que l'accés al centre de la ciutat de l'Hospitalet era complicat.

Segons un estudi sociològic (Miguélez, 1975), el 40% dels homes dels Tres Barris eren obrers qualificats, i més d'un 30% eren obrers no qualificats. La resta es repartia entre gent amb negoci propi i empleats. Els percentatges de professionals mitjans o superiors no supera en aquella mostra el 2% del total de la població dels Tres Barris. Entre les dones, només un 12% de les enquestades deien que treballaven fora de casa. Però la realitat és que, com demostren els testimonis personals recollits, una gran quantitat de dones dels Tres Barris aportaven diners com a treballadores domèstiques (la perifèria neteja les cases, les oficines i els bancs del centre).

Hi havia feina per a gairebé tothom. Però la vida, tot i amb treball, no va ser gens fàcil per als nousvinguts durant aquells primers anys. Els sous eren baixos i les condicions de treball difícils, amb jornades laborals que arribaven en moltes ocasions a 12 i 14 hores al dia.

Generalment després d'un pelegrinatge per cases de familiars, paisans o vivint de mestressa a Barcelona, els Tres Barris es veien com una oportunitat barata de residèn-

cia. Els Tres Barris es comencen a estructurar com a entitat urbanística a partir de la construcció de dos conjunts d'habitatges (Onésimo Redondo, a la Florida i les cases de la FECSA, a Pubilla Cases als anys 50) i sense cap planificació més enllà de la preocupació de donar casa a famílies provinents, en molts casos, d'algun dels molts nuclis de barraques de Barcelona. És així com, després d'obrir vies per comunicar ambdós nuclis residencials, comencen a construir-se cases baixes a un ritme frenètic. Entre el 1955 i el 1975 les grues i les bastides no van abandonar ni un minut els Tres Barris. En general, a la ciutat de l'Hospitalet, de 1.000 habitatges construïts l'any 1955 es passa a 70.000 l'any 1973. Només entre el 1964 i el 1966 es comptabilitzen 17.893 nous habitatges a la ciutat. Als Tres Barris es dona una construcció incontrolada i, en molts casos, de molt baixa qualitat. Es tracta moltes vegades d'edificis sencers construïts pels propis propietaris, sense permisos i sense direcció qualificada d'obres (Ajuntament de l'Hospitalet, 1983). Segons testimonis, de setmana en setmana es veia canviar la fesomia del barri. A molts habitatges mancava aigua corrent i calefacció. El tipus de vida d'aquells anys no es distanciava gaire de la vida als pobles recentment abandonats. Així ho recorden dues dones que van arribar als Tres Barris durant els anys 60:

«Yo no noté mucha diferencia al llegar aquí. Aquí tenía que ir a buscar el agua a la fuente, como en el pueblo, pero allí era a pie llano y aquí encima tenía que subir escaleras»

«Íbamos allí a comprar candela y carbón. En casa era necesario para el brasero, era la única forma de calentarse.»

Poc a poc es va anar configurant la fisonomia dels Tres Barris com avui la coneixem, carrers estrets on es combinen dos tipus d'habitatge: cases barates unifamiliars de planta baixa i un pis, i blocs en forma de polígon o semipolígon d'habitatges. L'entramat dels Tres Barris s'anirà dibuixant progressivament: una part (Pubilla Cases) de carrers radials i places concèntriques,⁷ una zona en quadrícula (centre de la Florida) i d'altres zones mixtes amb construcció de polígons d'habitatges (a més dels ja citats, s'afegeix Can Serra l'any 1969). El projecte d'urbanització existent de la ciutat de l'Hospitalet, dirigit per l'arquitecte hospitalenc Ramon Puig Gairalt l'any 1926, qui havia planificat una gran zona verda que cobriria gran part dels Tres Barris, (Camós, 1986), trenta anys més tard, va quedar tan sols en un projecte d'intencions.

A l'Hospitalet l'especulació del terreny segueix les pautes generals de l'època. La manca de planificació es fa palesa gràcies a un fet curiós: algun pla parcial es presentava quan ja el teixit urbà estava totalment en marxa, inclosa l'edificació del sòl i

⁷ Seguint la planificació que d'aquesta zona havia fet l'arquitecte Puig Gairalt (Camós, 1986)

l'establiment de gent. El sòl rural es ven com a urbanitzable, amb la qual cosa se n'apuja el preu molt per damunt del que en realitat val. La política d'habitatge s'intenta conduir cap a la propietat, la qual cosa no sempre comporta conseqüències positives. Les *ciutats de propietaris* comportaven famílies eternament endeutades i sucosos beneficis per a la banca. Els únics diners de les famílies podien provenir de la venda d'alguna antiga propietat al poble o, en menor proporció, d'alguna indemnització rebuda després de patir un accident laboral, tan freqüents en aquells anys. Generalment la propietat de l'habitatge arribava en relació proporcional al temps d'arribada, de tal manera que habitualment la compra del pis no arribava fins que no es portaven uns anys a Catalunya (Miguélez, 1975). A més, com s'apuntava en aquest mateix estudi; si havien de pagar immediatament contribucions als ajuntaments, els nous propietaris subvencionaven la urbanització d'un sòl que havien comprat com a ja urbanitzat, amb la qual cosa pagaven dues vegades una mateixa cosa.

El cas dels Tres Barris és un cas d'especulació gràcies a la convergència de dos factors, la necessitat massiva d'habitatge i una política de propietat privada alimentada per interessos econòmics, mai socials. L'increment desorbitat del preu del terreny ens indica que la demanda de compradors va ser molt elevada. L'especulació va fer que el pam de sòl a Pubilla Cases, una de les zones amb menys terreny disponible i més densament poblades, passés de no estar comptabilitzat l'any 1960 a 15-26 pessetes els anys 1963-65 i a 410-500 pessetes l'any 1971, la qual cosa suposa un increment del 22,50 % (Miguélez, 1975). El cost dels habitatges augmentà, a més a més, per la manca de polítiques que controlessin els beneficis aconseguits per les constructors, que van ser molt superiors al que recomanava el Pla Comarcal de l'any 1953.

Per continuar *omplint* els Tres Barris es va seguir una doble estratègia: d'una banda, ampliar el coeficient d'edificabilitat constantment i sense cap control. D'aquí que es sobrepassin sovint les alçades màximes permeses. En segon lloc, reduir la superfície dels pisos. L'any 1974, un 43% dels pisos dels Tres Barris tenien una superfície d'entre 51 i 75 m², mentre que un 19% vivia en espais d'entre 35 i 50 m² (aquest percentatge és més elevat a Pubilla Cases). Només un 5% dels habitatges dels Tres Barris tenen més de 75 m². L'ús social de l'espai que es desprèn d'aquesta política d'habitatge basada en l'especulació té una conseqüència molt evident: espai privat poc apropiat juntament amb necessitat d'espai públic:

«La casa no tiene otra función que la de permitir comer, dormir y ver la televisión; el entorno es vía de paso» (Miguélez, opus cit. p. 588)

La necessitat d'espai públic es feia imperiosa. Tant que fins i tot les torres d'alta tensió eren aprofitades per prendre el sol i jugar. Diversos espais públics es començaven a configurar com a peces fonamentals del barri: el mercat municipal de la Florida (inaugurat l'any 1959) va ser lloc d'abastament principal —les botigues de comesti-

bles no eren gaire freqüents al barri—, i els seu voltants, un popular lloc de trobada. Els mercats van jugar també un paper important com a lloc de trobada de cultures diferents. Sovint, als mercats es donaven els primers contactes amb la llengua catalana, ja que els comerciants dels mercats eren catalans. A l'església de Santa Maria de la Llum (inaugurada l'any 1960) es van celebrar els primers matrimonis, els primers batejos i també els primers funerals. L'espai de davant de l'església —potser amb el record de la plaça de l'església als pobles d'origen— es convertí de seguida en un altre important lloc de reunió. El Centre Social de la Florida (1961), vinculat a la parròquia, cobria dues necessitats greus al barri: l'educació i l'esbarjo. Les places, moltes de les quals no haurien existit sense l'esforç reivindicatiu de les associacions de veïns, s'omplien de gent i més gent... Els petits espais entre blocs fan de terrats i de jardins, fins i tot de petits horts robats a la ciutat.

2. La cultura d'origen en la domesticació del present

Era en aquest context on els nous habitants d'un barri en formació anaven creant i descobrint una nova forma de viure, i de viure plegats. Les noves condicions de vida, els dèficits urbans i les possibilitats socials, el paisatge urbà que tant impressionava al primer moment, l'experiència de l'emigració, el treball assalariat... tot això anava formant una base sobre la qual els nous ciutadans comencen a crear una nova forma de vida.

El paper d'adaptació al present que les formes de trobada i celebració d'origen, en particular les andaluses, van tenir en la domesticació i l'apropiació del nou present per a la classe treballadora immigrant van ser clau des del començament de les dècades dels 60 i els 70. Això implica que més que com a espais de nostàlgia i reproducció del món anterior, es defensa una visió de les organitzacions de la immigració com a espais de present, possibles només en relació a aquest present. L'experiència dels Tres Barris demostra que tant les formes de sociabilitzar com les celebracions festives i religioses d'origen andalús van ajudar a sobreviure millor la població treballadora, oferint una oportunitat de socialització, d'esbarjo, d'ajut social —àdhuc sortides professionals— que d'altra manera no tenien. Els bars de paisanatge, les *peñas flamencas*, el mateix flamenc com a gènere musical, les fires i les primeres processons van ajudar a crear aquesta nova forma de vida, integrant passat i present de manera que, com han apuntat diversos treballs, els immigrants troben en les formes de socialitzar de les cultures d'origen un vehicle ideal per adaptar-se i sobreviure. (Kingsdale, 1973).

La nova etnicitat andalusa és una expressió d'una nova comunitat de persones que s'ha format al llarg dels darrers 40 anys a Catalunya. Per *comunitat* s'entén aquí un grup de persones que comparteixen, d'una banda, unes condicions de vida, uns

espais i unes referències similars i, d'una altra, un sentiment de *gent com jo, d'estar jugant al mateix joc* i d'una mateixa idea d'experiència.

En el cas dels Tres Barris, una part de la població ha trobat en aspectes concrets de l'etnicitat una estructura de sentit que ordena la vida, li dóna significat i ajuda a explicar-ne certs aspectes. Els elements culturals homogenis —etnicitat com a cultura compartida— ajuden molts dels seus ciutadans a entendre millor qui són, com viuen, com parlen... Les qüestions d'homogeneïtat cultural s'han anat convertint —o no han deixat de ser— en referències de sentit per a moltes persones que les utilitzen per agrupar-se, per relacionar-se i per passar-ho bé. Això fa que una de les bases de la polítiques d'identitat a Catalunya, aquella que intenta esborrar altres formes d'etnicitat que no siguin la catalana, pugui estar en perill.

La nova etnicitat andalusa, molt especialment a través dels elements més festius i socialitzants, s'està apropiant d'aquesta realitat compartida per milers de persones de Catalunya, per als quals s'ha convertit en un referent simbòlic fonamental. En comptes d'analitzar la nova etnicitat andalusa com un retorn als orígens, es tracta de veure-la com una invenció, una manipulació, amb poques vinculacions amb el passat i molt lligams amb la realitat en què es viu.

El context urbà, com diversos autors han assenyalat, afavoreix la continuïtat i/o el naixement de l'origen com una estructura de sentit basada en elements compartits. No és certa la idea que en el si d'estructures socials modernes i anònimes, com ara la ciutat, no hi hagi espai per a lligams de tipus ètnic. Viure a la ciutat no significa la desaparició d'un vincle ètnic sinó que, en molts casos, és en el context urbà on comença. La forma en què l'espai està repartit, el tipus de relacions que s'estableixen, l'experiència comuna, fan que l'etnicitat pugui guanyar pes de forma natural. L'etnicitat, s'entén així com una variable explicativa que sorgeix als contextos urbans i ajuda a entendre, per exemple, com som, com ens organitzem i com ens hem de comportar. Les paraules emigrants, immigrants, fills d'immigrants, catalans, catalans d'origen, Andalusia, Catalunya... es redefeixen i guanyen nous sentits per a les persones, i a vegades entren en contradicció amb les definicions que es fan des de les estructures dels discursos dominants. Aquest fragment de la conversa que vaig mantenir amb un noi i una noia dels Tres Barris demostra com les paraules s'utilitzen i s'omplen de sentit.

«Noi: A mí es que Catalunya no me tira, me tira Hospitalet porque es más/ de emigrantes, está casi toda Andalucía metida aquí porque aquí en Hospitalet lo que más/ hay son andaluces/, extremeños/, lo que más/ hay es/ [de] eso, ahora Barcelona me gusta como ciudad, pero como tirarme, no sé, sentirme de Barcelona no, me siento de Hospitalet, pero de Barcelona no.

ARH: Si un día os independizáis, dónde os gustaría ir a vivir?

Noia: Sevilla, yo me iría a Sevilla.

Noi: Córdoba... sí.

ARH: Y si fuera por aquí?

Noia: Por la zona de Hospitalet...

ARH: A Barcelona no irías?

Noia: No, no es por nada, me gusta, pero no, a lo mejor vivir aquí veo... pero irme a vivir a un sitio tan catalán como Barcelona, no.

ARH: Pero en Barcelona también hay gente de muchos sitios.

Noi: Pero no es lo mismo, porque tú te metes en Barcelona y no es lo mismo, tú te metes en Hospitalet, Hospitalet es más parecido, {de} estilo al pueblo, mira Can Serra, casi todo el mundo se conoce, es otra cosa.»

3. Quin valor té l'origen?

Recentment un periodista català deia que sempre li havia cridat l'atenció veure la fredor amb què el seu pare parlava de la seva Andalusia natal (Espada). A mi també em va sobtar des de l'inici de la meua recerca veure la distància que tant els no-participants com els participants en entitats culturals andaluses als Tres Barris posen entre la seva vida actual i la terra que han deixat enrera. En moltes ocasions, en voler parlar de cultura andalusa, he tingut la sensació d'estar tocant quelcom que ells consideraven només anecdòtic. Recordo que de vegades diverses persones van comentar: «Mira, esta chica nos quiere hacer preguntas de Andalucía», amb un cert to de sorpresa.

A vegades, fins i tot les persones més fidels a les entitats culturals, reclamen el dret a no ser valorats en funció d'un passat, sinó només pel present. Això, però, no sempre fa silenciar comentaris elogiosos per a aquella terra («*Qué bonita es, la tierra más bonita del mundo!*»), fets amb una vehemència, com si d'ells s'esperés això com a part d'una rutina que han après, però que ràpidament deixa veure una distància.

Durant molt de temps havíem pensat que les manifestacions culturals que reproduïxen escenaris d'una immigració més o menys llunyana són producte de la nostàlgia i una crida a l'atenció d'unes arrels, d'un origen, d'un espai propi d'un grup determinat. Les polítiques d'identitat han col·laborat a subratllar aquesta idea d'origen. L'estranyesa i la sorpresa que, sovint, la pervivència de l'origen —en forma de festa o de celebració— causa en algunes societats, desapareix quan l'origen s'integra al present i quan es trenca l'esquema que relaciona l'etnicitat amb un origen compartit i es passa a entendre aquestes pràctiques com a part integrant del present —d'unes relacions socials concretes, d'unes necessitats determinades, etc. L'origen és una construcció del present que ajuda a donar sentit i ordenar l'experiència del present.

El propi origen es converteix sovint en un element llunyà, anecdòtic, fins i tot rebutjat; una simple excusa per explicar la vida que ens envolta una mica millor.

Així doncs, el cas de la nova etnicitat andalusa ens ajuda a trencar certes concepcions prèvies. Primer, que la relació entre el contacte mantingut amb el lloc d'origen i la participació amb el moviment andalús no és predictiva. Als Tres Barris es donen situacions que així ho indiquen. Per exemple, els pares de la Blanca baixen cada estiu a Andalusia —i si poden, en d'altres ocasions també— però mai no han participat en les festes de caràcter andalús. En canvi, per a la família del Jordy, ni el fet de no mantenir un vincle constant amb Andalusia ni tampoc l'origen extremeny del pare han estat cap dificultat per haver estat un dels matrimonis més actius del moviment *rociero*.

Tampoc la voluntat de retornar al sud pot utilitzar-se com a predictor. Hi ha gent que vol tornar i no participa, i gent que participa i no ha pensat mai de marxar dels Tres Barris. Sovint volen deixar molt clar que les últimes experiències als pobles d'origen no van ser agradables i que guarden una certa rancúnia a una terra que no els havia donat les oportunitats que necessitaven.

En tercer lloc, l'element nostàlgic juga un paper més aviat simbòlic, i en cap cas la nova etnicitat andalusa es pot entendre com a intent de reproduir les formes culturals del sud. Si per nostàlgia es pot arribar a entendre el dolor de viure separat d'un espai, d'unes referències, sovint la gent que m'ha expressat un dolor més gran no se senten atrets per les noves formes d'etnicitat andalusa a les quals sovint neguen autenticitat i essència.

Per acabar, per a molts dels qui ara participen en la nova etnicitat andalusa, Andalusia no existeix com a referent de comparació. Em refereixo que una gran part dels seguidors de la nova etnicitat andalusa no tenen l'origen a Andalusia sinó a altres llocs.

Per als joves primeres generacions, la referència d'Andalusia és, generalment, anecdòtica i llunyana. És interessant veure com, quan es donen formes massa *andaluses*, apareix un rebuig i s'assenyala cap a una andalusitat d'aquí, una andalusitat mixta, barrejada. Els joves treuen importància al factor origen i sovint justifiquen que el lloc d'origen dels seus pares no té una relació amb la seva participació. En general, no es veu cap contradicció a l'hora de participar si no es té una relació directa amb Andalusia.

Des de la perspectiva de les pròpies celebracions com a expressions que en si mateixes poden aportar informació sobre el paper del passat, es pot afirmar que en la nova etnicitat andalusa la forma originària juga un paper poc rellevant. És interessant fer

notar aquí que la festa andalusa no comença mai amb un relat històric ni amb cap al·lusió al passat. Tampoc la preocupació per les formes originals és significativa sinó que més aviat del que es tracta és de trobar o inventar la manera que millor s'adapti al present. És cert que sovint se senten referències a *com les coses es fan allà*. Però en cap cas es pot afirmar que la nova etnicitat andalusa giri al voltant d'una preocupació per l'autenticitat ni tampoc amb una voluntat imitadora. Sovint s'ignora l'origen i molts relats comencen a partir de *l'aquí*. A vegades, les referències a les formes originals es fa per assenyalar que *aquí* es fa d'una altra manera, la qual cosa no només no genera conflicte, sinó que a vegades és motiu d'orgull i d'una certa superació dels límits i les mancances de les formes originals. Això succeeix sovint amb comentaris sobre la no existència de límits o restriccions de classe social i també sobre una superació de la intensitat amb la qual es practiquen costums que *allà ningú fa*.

4. La dansa flamenca

El cas de la dansa flamenca, popularment coneguda com a *sevillanes*, il·lustra molt bé l'estreta relació que existeix entre la nova etnicitat andalusa i les comunitats en les quals es dona. En aquest darrer apartat s'apunten alguns elements que, gràcies a la dansa flamenca, ens poden descobrir sobre com és la vida als Tres Barris.

L'èxit de les sevillanes als Tres Barris no es pot entendre fora d'aquest context. Les classes de ball s'han convertit en una activitat *normal* atractiva per a les dones, per a moltes noies i també per alguns nois. La moda de les sevillanes, que sobrevolà Catalunya i Espanya a començament dels anys 80, va trobar aquí un lloc on establir-se. Des de llavors, els locals per aprendre a ballar flamenc s'han multiplicat. A part de poder aprendre a ballar a escoles de ball, gimnasis, i entitats culturals andaluses, les associacions de mares i pares de moltes escoles públiques organitzen classes de sevillanes com a activitat extraordinària per als nens i les nenes de l'escola. Aprendre a ballar flamenc s'ha convertit en una activitat *normal* del paisatge dels Tres Barris que no causa estranyesa a ningú. Fins i tot els joves que no s'han sentit mai atrets per aquesta activitat parlen del ball com d'una cosa que forma part del paisatge habitual. Les sevillanes s'han convertit en una activitat *normal*, de tal manera que al seu voltant es desenvolupen valors i dinàmiques socials que es troben lluny de qualsevol significat afegit de tipus ètnic. Ballar forma part de les pràctiques que han sorgit de la pròpia dinàmica dels Tres Barris. En primer lloc, perquè no suposen cap element artificial sinó que entren dins una dinàmica de continuïtat que la gent assenyala i valora. Una idea que es repeteix constantment és que l'entrada en una determinada escola o entitat no parteix de zero sinó que ve contextualitzada dins una certa *naturalitat* perquè al seu voltant «*siempre ha habido de esto*». Per a la població jove, les sevillanes no eren tampoc una activitat nova del tot sinó que es tractava d'una cosa familiar que havien vist ballar quan baixaven als pobles d'Andalusia. Aprendre a ballar

suposa per als joves de primera generació una continuïtat lògica amb elements culturals no aliens i quelcom que, segons diuen diverses noies que porten més anys ballant, sempre havien vist d'una forma o una altra al seu voltant. De vegades, fer content a algun familiar —per exemple, la mare, l'avi— va ser allò que les va impulsar a iniciar-se en el ball.

Les estructures socials internes fan que allò que passa dins dels Tres Barris agafi un paper central en la vida dels seus habitants. Les relacions socials denses i intenses són un element fonamental per entendre que la dansa s'hagi convertit en una activitat habitual. Als Tres Barris s'han configurat unes xarxes socials internes que fan que hi hagi gent que desenvolupi un elevat percentatge de la seva activitat social quotidiana dins mateix d'aquesta àrea. Es tenen amics *del barrio, de la calle*, o simplement *de por aquí*. A més, sovint altres membres de la família també són veïns. És freqüent que la meua pregunta «*de què es coneixen?*» es respongui amb un «*de toda la vida*», i això assenyalava l'existència d'uniques xarxes que són complexes d'explicar, però que concentren molta densitat.

El ball és la porta a tot un món de relacions, símbols i valors que ocuparan ara un lloc central. Hi ha casos en què diverses persones ja es coneixien d'abans i, ara, amb el ball, la seva relació es referma. En altres casos, neixen nous vincles socials. Al voltant de la dansa es forma una vida social: anar a ballar és també trobar-se amb les amigues i els amics, xerrar, prendre alguna cosa amb ells...

Només en aquest esquema de relacions socials molt denses s'explica que tanta gent hagi decidit aprendre a ballar. Moltes vegades es coneix algú que balla en un lloc, o algú anima algú altre a apuntar-se a les classes. Uns porten uns altres. I, donat que la vida es fa al barri, és fàcil trobar un lloc molt a prop de casa on s'imparteixin classes de ball.

El fet que als Tres Barris les relacions socials internes tinguin un paper central fa que sorgeixin valors propis. Tot i que en un principi les sevillanes es puguin veure com l'oportunitat que ara es té d'aprendre —o de fer aprendre els fills i les filles— de seguida sorgeix un tipus de ball que té relació amb un origen o amb un passat. Als Tres Barris ballar sevillanes té un valor positiu i aprendre a ballar-les resulta atractiu per a molta gent, a vegades també per a joves que normalment no ballen. La seva bellesa, el seu ritme, el color dels vestits o l'alegria que desprenen són noves referències nascudes aquí. Entre mares que acompanyen els fills i les filles petits a ballar es pot sentir que el motiu de portar-los a aprendre flamenc és perquè el ball és un exercici físic excel·lent i molt complet. A més, hi ha mares per a qui la part ritualística del ball — les formes, els vestits...— és important, i influeix a l'hora de triar-ne l'escola.

Aprendre a ballar flamenc forma part de les rutines del dia a dia dels Tres Barris.

Adults, joves i infants van a classes de ball generalment dos cops per setmana. Segons dues professores de flamenc, hi ha una part important de les alumnes que només van a les classes a aprendre i practicar una activitat que els agrada fer: «*vienen, bailan y ya está*».

Aquestes noies podran posar en pràctica els coneixements de flamenc en espais on aquest tipus de ball és altament valorat en el cercle d'amics i coneguts. Sense aquest context, les sevillanes no haurien agafat tanta popularitat. Per exemple, a les discoteques on molts joves dels Tres Barris van divendres i dissabtes a la nit, hi ha una estona per ballar-ne. Igualment, les sales rocieras són un bon espai per aquestes pràctiques. De la mateixa manera, la Feria de Abril, la *Semana Cultural Andaluza*, el *Festival de Sevillanas*, etc. són grans organitzacions que ajuden a mantenir l'atractiu del ball. L'allau de persones que arriba al Centro Cultural Claveles⁸ preguntant per les classes de ball cada any, just abans de la *Feria de Abril* subratlla la funció de motor de les grans activitats.

Però la dansa és, per a les altres persones, un espai social al voltant del qual es troben relacions, moments, obligacions, reptes, emocions, símbols i sentiments de pertinença que van molt més enllà d'una simple activitat. Sense tenir en compte aquesta vessant, no és possible entendre què hi ha al darrera de l'èxit de les sevillanes als Tres Barris. Per a aquestes persones, ballar no és només ballar. Una de les professores del Centro diferencia clarament entre les seves alumnes les que només volen aprendre a ballar i les que s'integren a l'entitat, «*que saben lo que es ser socio y estar asociado*». Sense saber massa bé com expressar-ho, una noia em deia: «*Es más, es sentimiento*».

Però, a quin tipus de sentiment es refereix? Es tracta d'un lligam amb un origen més o menys directe? És una crida a la identitat ètnica? Les converses mantingudes amb les joves no desprenen l'existència d'un plantejament ètnic cada vegada que se surt en un escenari ni cada cop que arriba l'hora d'assajar. Més aviat es tracta d'una nova simbologia i de la pròpia funció de qualsevol forma de ball com a expressió de sentiment, com ara: una obligació i una fidelitat amb una entitat; reconeixement públic —tenint present que hi ha una representació pública— que comporta reptes de superació, de competitivitat i també de frustració.

Els dos o tres assajos setmanals amb el quadre de ball i les actuacions públiques formen part de la vida *normal* i de les obligacions quotidianes. Ser o no ser al quadre de ball i quina posició s'hi ocupa —cada fila i cada columna marquen la importància de

⁸ El Centro Cultural Claveles va ser inaugurat l'any 1991 com a local municipal per ubicar-hi quatre entitats andaluses: dues *hermandades rocieras*, una associació cultural, i la Coordinadora d'Entitats Andaluses. Es tracta d'un semisòtan gran i espaiós, d'una sola planta, dividit en diferents espais. Un segon local municipal, el Centro Cultural García Lorca, va ser inaugurat l'any 1995. Aquest espai, un edifici de tres plantes situat a escassos metres del Centro Claveles.

cada ballarina en un quadre flamenc— és un element fonamental. A la Bea sempre la col·loquen en primera fila, a la columna central. M'explica que això li ha provocat conflictes i enveges, sobretot de les mares de les altres noies.

Entre les noies dels quadres flamencs i la seva professora s'estableix sovint una relació molt important. A vegades de conflicte, altres d'admiració. Però poques vegades les alumnes són indiferents a la figura de la professora. Una noia em deia un dia que per ella, la seva professora havia estat com la seva mare. Una altra comenta que és un símbol de cap on anar. El cas de l'Emi és interessant. Aquesta noia, estudiant de FP, va entrar en contacte amb el món del ball perquè el seu avi sempre li deia que una néta seva havia de saber ballar sevillanes. Una amiga la va portar a una entitat, però les classes de seguida li van quedar petites. Ella volia més. Es va informar per un amic de la família i va decidir de canviar a una altra entitat que té més prestigi als Tres Barris. Entre l'Emi i la seva professora de seguida es va establir una relació molt especial. Recorda que al començament va ser molt dur, perquè la professora és una persona molt difícil, però per ara li té més respecte que a cap altra. L'Emi ha estat fora del quadre de ball durant molt de temps. La professora no considerava el seu nivell suficient per entrar a formar part de la màxima representació de l'entitat flamenca. Quan la professora li va comunicar que finalment comptava amb ella, l'Emi va sentir una gran emoció.

La dansa, com qualsevol altra activitat, té els propis límits temporals, i en certs moments es vol deixar. Altres amistats, una relació de parella, responsabilitats en la feina, incompatibilitat d'horari o un cert cansament són diferents raons que les joves tenen per allunyar-se de la dansa. Però deixar la dansa costa. Abandonar el quadre de ball és una decisió difícil de prendre. La intensitat de les relacions que s'estableix, no només amb la professora, sinó també amb les altres companyes fa que se senti una pressió forta quan una noia té la intenció d'abandonar el quadre de ball i l'entitat. El dia que algú marxa és un moment de gran emotivitat. A vegades també he notat una sensació de por de desprendre's d'una activitat i d'un cercle de gent que els ha proporcionat incentius.

El cas dels nois és diferent. Els nois deixen sovint el ball, víctimes de prejudicis sexistes. A partir d'una certa edat es relaciona el ball amb la feminitat —una noia em confessa que «*los chicos que bailan tienen fama de maricas*». A mida que van fent anys, els nens es van apartant del ball i són molt pocs els que continuen ballant passats els 13 o els 14 anys. Així, els quadres de ball es queden sense nois.

Molts pares i mares només apunten a les classes de ball les filles. Dins del món de la cultura andalusa, a Catalunya, els patrons de feminitat i masculinitat són molt rígids, una divisió cultural entre homes i dones que es reproduïx, amb molt poques alteracions, en un mitjà urbà tan diferent de l'àmbit propi on aquestes expressions es van

generar. Habitualment el ball de *sevillanes* està vist com una cosa de noies. Pocs són els qui s'atreveixen a aprendre a ballar. Ara bé, ballar als *tablaos*, a la *Feria*, o en una discoteca, no està considerat com una cosa de noies.

El ball flamenc és per a molta gent la porta d'entrada en un món associatiu andalús que poc a poc s'ha anat configurant com una sola realitat, a la qual, un cop s'entra, ofereix diferents oportunitats. Així doncs, moltes persones es mouen amb gran normalitat entre la dansa de flamenc, els cors *rocieros*, les misses *rocieras* i les processons de Setmana Santa. El fet que les classes de ball s'imparteixin a les *hermandades rocieras* fa que a vegades entrar a ballar en alguna d'aquestes entitats comporti una entrada al món *rociero*. La dansa s'ha convertit en una font de participació per al món andalús en general, que es presenta cada vegada més com un continu de diferents activitats (ballar a quadre, cantar al cor *rociero*, sortir a la processons de Setmana Santa, etc). Les relacions entre entitats és tan estreta —i l'existència de locals compartits per diverses entitats només fa que augmentar aquesta relació— que és molt corrent trobar adults i, molt especialment, joves que es van iniciar en el ball i ara participen també en processons i *romerías*. Una noia m'explica que el ball ha exercit aquesta funció de porta d'entrada a un món més ampli. En realitat, gràcies al ball, ella i tota la seva família van descobrir una nova possibilitat de socialitzar que s'estava organitzant al voltant d'un origen comú. En aquest fragment de la llarga conversa amb ella, explica molt bé aquest procés:

«Yo desde que era pequeña oía una música y me ponía a bailar (...) es innato el oído musical. De chiquitita me ponían el traje de sevillana en la feria, en el pueblo, y venga bailar. Yo siempre estaba con que quería aprender a bailar sevillanas. Entonces mi madre me dijo que había visto un sitio, y nos apuntaron allá, nos presentaron a Mari. Empezamos y aprendimos. El presidente le dijo un día a mi padre que habían formado un centro que se podían hacer socios, que hacían excursiones, que eran todos andaluces. Nos gusta juntarnos, hablar de nuestras cosas y mi padre, también estaban un poco limitados ellos aquí, se apuntaron, se apuntaron mis vecinos también, y ya empezamos a conocer a gente, y que si el Rocío, que si la Feria, y como era todo nuevo, te metes mucho más en la cultura: el día de Andalucía, que si excursiones... Entonces dijeron de hacer un cuadro de baile con los hijos de los socios. Así empecé.»

Al voltant de la dansa i les entitats s'ha desenvolupat un sentiment de pertinença a una comunitat familiar, a una unitat on trobar-se còmode, a un espai d'iguals. Una dona d'uns 35 anys diu que, fa ja 10 anys, ella i el seu marit volien aprendre a ballar i un dia «*pasamos por aquí y vimos esto, y ya ves, ahora es como mi segunda casa*».

La dansa pot proporcionar a certes persones una segona família, un lloc on trobar gent, un ambient que els agradi. La sensació que això és *como mi familia, como mi casa* s'ha anat estenent als darrers anys.

L'espai físic de les entitats té una funció molt important a llocs com els Tres Barris, amb poques infraestructures i una necessitat d'espai públic que, d'alguna manera, serveixi com a ampliació de pisos molt petits. El *Centro Claveles*, per exemple, s'ha convertit en un lloc on anar a passar una estona les tardes de dilluns a divendres (als matins és tancat) i en qualsevol moment del cap de setmana. Entre setmana, és un lloc on trobar altres persones conegudes i xerrar. El *Centro Claveles* s'omple de gent a les tardes: joves passant la tarda; nenes acompanyades de les mares a les classes de sevillanes; dones xerrant; un cor *rociero* assajant; homes prenent una cervesa i xerrant. Fins i tot per a persones que tenen el local de la seva entitat en una altra banda, aquest centre és el lloc de referència durant la setmana. Els caps de setmana, a part de les activitats normals de les entitats, poden haver-hi actuacions i activitats extraordinàries. Les nits de dissabte, el *Centro* és un lloc de trobada de joves que el fan servir com a espai des d'on partiran cap a altres locals de moda.

Per concloure, el cas de la dansa ens ha d'ajudar a comprendre com determinats elements culturals d'origen es redefeixen i s'omplen de nous significats de forma que ajuden a estructurar les vides de les persones al present. Gràcies al ball, molts veïns dels Tres Barris han construït un món d'arrelament, convivència i participació que d'una altra manera no tenien. El món andalús ha creat un món on mancaven referències d'identitat i lloc. El que cal analitzar a partir d'ara és si el grau d'integració al medi que es desprèn de les següents paraules d'un jove flamenc és la integració que la societat desitja:

«Yo si no me tengo que mover nunca de la parte de Pubilla Casas, la Florida y Can Serra mejor todavía, aquí es donde está todo el jaleo, el jaleo de nuesttro mundo más/ o menos/ del mundo en que llevamos, el flamenco y esas cosas. Te vas por otro lado/ y no hay nada/ aquí es donde está todo/ metído/».

Bibliografia

Anuari estadístic de la ciutat de l'Hospitalet 1993. L'Hospitalet, Ajuntament, 1993.

CAMÓS, Joan. *L'Hospitalet: la història de tots nosaltres...* Barcelona, Diputació, 1986.

CANDEL, Paco. *Els altres catalans*. Barcelona, Edicions 62, 1964.

ESPADA, A. *Contra Catalunya*. Barcelona, Flor de vent, [s.a.], p.16.

KINGSDALE, J.M. «The 'Poors Men's Club»: Socia Functions of the Urban Working-class Saloon". In: *American Quarterly*, 25.4 (oct. 1973), p.472-489.

LÓPEZ BULLA, J.L. *Cuando hice las maletas. Un paseo por el ayer*. Barcelona, Península, 1997.

MIGUÉLEZ, Faustino [et al.]. *Hospitalet, un análisis sociológico*. 1975, 6 vol. [inèdit].

PASCUAL, Àngels. «El impacto de la inmigración...». En: *La inmigración en Cataluña*. Barcelona. Ed. de Materiales, 1968, p.71-78.

ROGERS, A., S. VERTOVEC. *The Urban Context*. Berg, 1995.

SUÁREZ, Alicia, Mercè VIDAL. *Els arquitectes Antoni i Ramon Puig i Gairalt*. Barcelona, Curial; Publ. Abadia Montserrat, 1993, p.43-44.

SCHULTZ, A. *Ethnicity on parade*. Massachussets, The University Press, 1994.

VILLAGRASA, Emiliano. *Una ciudad en marcha: Hospitalet...* L'Hospitalet, 1960, p.237.

Annex gràfic

1. El Centro Cultural Claveles va ser inaugurat l'any 1991 com a local municipal. Actualment el comparteixen les entitats *Asociación Cultural Andaluza*, la *CCA Rocieros de Carmona*, la *Hermandad Rociera de l'Hospitalet* i la de *Pastora Almonteña* i la *Coordinadora de Entidades Andaluzas*.

Font: AL'H (AH)

2. Un moment de l'assaig de dansa flamenca al *Centro Cultural Claveles*. Aquesta activitat ha esdevingut important per moltes noies dels Tres Barris.

Font: AL'H (AH)

3. Classes de dansa al *Centro Cultural Claveles*. Les mares hi tenen un paper molt actiu, bé com alumnes, bé engrescant les seves filles.

Font: AL'H (AH)

4. Una de les activitats a destacar de les entitats andaluses són les classes de guitarra flamenca que organitzen per als/les més joves.

Font: AL'H (AH)

5. Moment de la inauguració del local municipal Federico García Lorca, seu de la Peña Antonio Mairena i de la Hermandad Rociera El Pastorillo Divino. Any 1995.

FONT: FOTOGRAFIA D'ADELA ROS

6. Interior del local de la Hermandad Rociera El Pastorcillo Divino al Centro Cultural García Lorca.

FONT: AL'H (AH)

7. Moment d'assaig d'un *coro rociero* integrat per homes i dones de totes les edats, a la seu d'una de les *hermandades rocieras*.

Font: AL'H (AH)

8. Un moment de descans de *rocieros* de l'Hospitalet a mig camí del Rocío. Montmeló, 1995.

Font: FOTOGRAFIA D'ADELA ROS

9. Nenes ballant sevillanes a la festa del Rocío de Montmeló. Any 1996.

FONT: FOTOGRAFIA D'ADELA ROS

10. Una de les trobades de la setmana cultural andalusa realitzada al Centre Cultural Tecla Sala. Any 1996.

FONT: FOTOGRAFIA D'ADELA ROS

11. Els bars de les entitats andaluses ofereixen un bon espai de trobada per a passar-hi estones de relació i tertúlia.

Font: AL'H (AH)

12. Logotip de l'ACA Hijos de Paradas en Cataluña. Les activitats d'aquesta entitat no només repercuteixen a l'Hospitalet. El seu camp d'acció és, en alguns casos, Barcelona, i en d'altres, el conjunt de tot Catalunya.

Acto Inaugural de la Casa de Andalucía en l'Hospitalet

En la C. Marcelino Esquius (Pubilla Casas)

Día 8 de Junio de 1996

Programa de actos a partir de las 6,30 de la tarde.

Actuación de los grupos:

- **Banda de Cornetas y Tambores Cofradía "los 15 + 1".**
- **Sonikete.**
- **Tertulia Flamenca de l'Hospitalet.**
- **Esbart Sant Isidre Grup Folkloric de l'Hospitalet.**
- **Asociación Cultural Andaluza de l'Hospitalet. A.C.A.**
- **Unión Extremeña de l'Hospitalet.**
- **Ballet Semblanza.**
- **Casa de Aragón en Barcelona.**
- **Centro Cultural Andaluz Rocieros de Carmona.**
- **Amantes de Andalucía.**

Organiza:

CASA DE ANDALUCÍA
EN L'HOSPITALET

Colaboran:

Ajuntament de L'Hospitalet

Generalitat de
Catalunya

Diputació
de Barcelona

JUNTA DE ANDALUCÍA
Consejería de Cultura

Ayuntamiento de Castellat

13. Cartell de la inauguració del local de l'entitat Casa de Andalucía en l'Hospitalet, l'any 1996.

FONT: ALH (AH)